

מוסדות

"דרכי
תורה"

מכון "מנחת אשר"

שיעור מורינו הרב שליט"א

מצות ההלואה ופרעונה

בנים אתם לה' אלוקיכם

-קונטרס שבועי-

פרשת ראה

תשע"ז

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

פרשת ראה

מצות ההלואה ופרעונה

"כי יהיה בך אביון מאחד אחיד באחד שעריך בארצך אשר ה' אלקיך נתן לך לא תאמין את לבבך ולא תקפין את ידך מאחיד האביון. כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו. השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיד האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלקיך בכל מעשך ובכל משלה ידך" (ט"ו ז' - י').

"ולא תקפין את ידך מאחיד האביון. השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיד האביון ולא תתן לו (דברים טו, ז - ט). למדנו מזה, כי הנמנע מלהלוות לעני עובר בשני לאוין שהם "השמר פן". ואם לעת אשר קרבה שנת השבע הוזהרנו שלא נחדול מלהלוות מיראת דבר השמטה, אף כי בזמן שלא יפסיד חובו, כי יגדל חטא הקופין ידו מלהלוות, ועל גודל העון קרא הכתוב מחשבת צר העין מלהלוות 'דבר בליעל' (שערי תשובה לרבינו יונה שער ג' אות ס"ז).

א

"אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה" (שמות כ"ב כ"ד).

"ר' ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה וזה אחד מהם" (רש"י שם, ומקורו מן המכילתא).

דעת רוב הראשונים דמצות עשה של תורה להלוות לעני בשעת צרכו, וכ"ה ברמב"ם (בסהמ"צ מ"ע קצ"ז ובפ"א ממלוה ולוה הלכה א'), בחינוך (מצוה ס"ז),

מצות ההלואה ופרעונה

בסמ"ג (מ"ע קס"ב) וכך מבואר בשלחן ערוך (חו"מ סי' צ"ז סעיף א'), ויחיד הוא האברבנאל בפירושו עה"ת הנוקט עיקר דמקרא זה רשות היא ולא חובה, ובטלה דעתו לדעת כל הפוסקים והראשונים אבות העולם דמצות עשה להלוות לעני.

והנה כתב הגאון ר' ירוחם פישל פרלא בביאורו לספר המצוות לרס"ג (מצוה כ"ה), לתמוה על הראשונים שנקטו שמצוה גמורה היא, מהמבואר בב"מ (ע"א ע"א) "אם כסף תלוה את עמי, עמי ונכרי עמי קודם", ומקשה הגמ' שם פשיטא, ומתרצת לא נצרכא אלא דאפילו נכרי בריבית וישראל בחנם ישראל קודם. והקשה הגרי"פ דאם מצוה ממש יש כאן, עדיין קשה דפשיטא שאין לו לבטל מצות עשה ולהלוות לנכרי אף שמקבל ממנו ריבית, (וע"ש שהאריך שלכו"ע אין מצוות עשה להלוות לנכרי בריבית אלא דלהרמב"ם יש מצוה שאם מלווהו יקח ממנו ריבית). ובאמת נראה דלא קשה מידי, דבהרבה מקומות מצינו שמלבד פשטיה דקרא דרשו חז"ל חידושים רבים מדיוקא דקרא, ונראה דגם כאן דרשו ממה דכתיב "את עמי" דיש להקדים ישראל לעכו"ם אף כשליכא מצוה גמורה, כגון שאינו עני או שאחרים ילווהו או כשכבר יצא ידי חובתו במצות הלואה בממונו, שגם אז חידשה התורה שעליו להלוות לישראל בחנם, ולא להלוות לנכרי בריבית, ובודאי לא נעלמה סוגיא מפורשת מרבותינו הראשונים.

ב

כתב רבינו יונה בשערי תשובה (ח"ג אות ס"ז) "מן האזהרות התלויות בקפיצת יד והמנע מן המעשה, "ולא תקפוץ את ירך מאחיד האביון וגו', השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיד האביון ולא תתן לו" (דברים ט"ו ז'), למדנו מזה כי הנמנע מלהלוות לעני עובר בשני לאוין, שהם, השמר, פן וכו'.

ומבואר מדבריו דכל הנמנע מלהלוות עובר בל"ת ד"השמר לך". ואף דפסוק זה נאמר במי שנמנע מלהלוות מחשש שמייטת כספים, נקט רבינו יונה דלא דיברה תורה אלא בהווה, אבל באמת לאו זה נוהג בכל מי שנמנע מלהלוות ללא סיבה נכונה.

אך נראה לדייק מדברי הרמב"ם דלא סבר כן, דהנה בריש הלכות הלואה שם כתב בזה"ל: "וכבר הקפידה תורה על הנמנע מלהלוות, דכתיב השמר לך פן יהיה דבר עם

מצות ההלואה ופרעונה

לבבך בליעל וכו', ולא הזכיר כאן הרמב"ם לא תעשה. ולעומת זה בפ"ט משמיטה ויובל הלכה ל' כתב בזה"ל "מי שנמנע מלהלוות את חברו קודם השמיטה וכו' עבר בל"ת שנאמר השמר לך". וכונתו ברורה מתוך שינוי לשונו, דדוקא הנמנע מלהלוות מחמת שביעית עובר בלאו ממש וכפשטיה דקרא, אבל הנמנע מלהלוות מסיבות אחרות אינו עובר בלאו ממש, אך מ"מ עובר על קפידת התורה ומוסרה, וז"ב.

אמנם בסמ"ג לאוין רע"א כתב להדיא שעובר גם בלאו, וכן משמע גם בגמ' בכתובות ס"ח ע"א דלאו זה לא קאי רק לגבי שמיטה.

ובביאור הגרי"פ על הרס"ג עשה כ"ט הקשה על הסוברים שעובר בלאו כשנמנע מלהלוות, מהא דאיתא במכילתא "אם כסף תלוה את עמי", אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל והעבט תעביטנו וכו', ואי נימא דעובר בלאו מהו ההו"א שהוא רשות, וכתב שם דיש לדחות, ואפשר דכוונתו דאף שעובר בלאו כשנמנע אך אפשר דאינו מקיים עשה כשמלוה, וכוונת המכילתא רשות היא ביחס לקיום המצוה.

ג

בביאור הגרי"פ על הרס"ג (שם) כתב לחדש, דאין מצוה להלוות אלא לצורך מסחר וכדומה, להוציא את העני מידי עניו ולהעמידו על רגליו. והוכיח כן מלשון הסמ"ג גדולה גמ"ח מן הצדקה משום שבגמ"ח מחזיקים עני שלא יצטרך לבריות עיי"ש.

אך באמת פשוט דיש מצוה להלוות לעני לצורך מחייתו. והרי חזינן בשו"ת הרא"ש (כלל צ' סי' י"א), דיש מצוה להלוות אף לצורך מסחר, הרי דפשיטא ליה דלצורך מחיה ודאי יש מצוה. והנראה בביאור דברי הסמ"ג (שכמותו מצינו גם ברמב"ם ובשו"ע שם), כמו שביאר בפרישה שם את דברי הטור שכתב "שהמקבל צדקה כבר נצרך לשאול וזה שלוח עדיין לא הגיע לידי כך", וביאר הפרישה שכשמלווה לעני מקיים ב' מצות א' שמחיה אותו, ב' שמונע ממנו מלהתבייש. ובדרך זו אפשר לבאר גם את דברי הסמ"ג שגדולה גמ"ח מן הצדקה משום שבגמ"ח מחזיקים עני שלא יצטרך לבריות, או שבכך מונע ממנו מלהתבייש ולהצטרך לבריות. ויעוי"ש שכתב לבאר באופ"א ובאופ"א כתב לבאר שמי שכבר הורגל לבקש אם לא יתן לו ילך לאחר או לגבאי צדקה שיעזרהו, אך אותו אחד שלא הורגל לשאול ובא

מצות ההלואה ופרעונה

ללוות, אם ימנע מלהלוותו אפשר שימות ברעב. אך כתב שאין זה משמע בלשון הרמב"ם.

עוד אפשר לבאר את דברי הסמ"ג דמעלת ההלואה יותר מן הצדקה אינו אלא כאשר ע"י ההלואה מונע העני מהתמוטטות עד שיצטרך לבריות, אבל כאשר בלא"ה נצרך הוא לבריות גדולה הצדקה מגמ"ח, אך לעולם יש מצוה בהלואה לכל צורך שהוא, ודו"ק בזה כי פשוט הוא.

ד

והנה מבואר מלשון הרמב"ם, דאין מצוה להלוות אלא לעני ולא לעשיר. דז"ל בסהמ"צ שם "היא שציונו להלוות לעני להקל לו מעניו ולהרחיב לו, וזה מצוה היותר חזקה ויותר מחוייבת מכל מצות צדקה, כי מי שנתגלה ונתבזה לשאול מיד האנשים, אין צרת עניו כמו צרת המסתתר שירצה להעזר עד שלא יתגלה עניו ויתבזה". וכ"כ בהלכות הלואה שם "מצות עשה להלוות לעניי ישראל, שנאמר 'אם כסף תלוה את עמי את העני עמך', יכול רשות, תלמוד לומר 'העבט תעביטנו וגו'', ומצוה זו גדולה מן הצדקה אל העני השואל, שזה כבר נצרך לשאול וזה עדיין לא הגיע למדה זו, והתורה הקפידה על מי שימנע מלהלוות לעני שנאמר ורעה עינך באחיך האביון וגו'". עכ"ל. וכך מבואר גם בלשון הסמ"ג (שם), ובסמ"ק (במצוה רמ"ח) וכ"ה ברש"י עה"ת.

אך בטור ובשו"ע (שם) כתבו דמצוה להלוות אף לעשיר, וז"ל "מצות עשה להלוות לעניי ישראל והוא מצוה גדולה יותר מהצדקה, וקרובו עני קודם לעניים אחרים, ועניי עירו קודמים לעניי עיר אחרת, ואפילו עשיר שצריך להלוות מצוה להלוותו לפי שעה ולההנותו אף בדברים וליעצו עצה ההוגנת לו". ויש לעיין במקור דבריהם, דהלא בפסוק כתוב "את העני עמך", ומנלן לחדש מצוה אף בעשיר. ובהגר"א (על השו"ע שם) ציין לסוכה (מ"ט ע"ב) דמבואר שם דשאני צדקה מגמ"ח, דצדקה לעני וגמ"ח בין לעני ובין לעשיר, ומשמע מדבריו דבאמת אין מצות הלואה בעשיר אלא מצוה כללית של גמילות חסדים, וכביקור חולים ולויה וכדו', אך מדברי השו"ע משמע לכאורה דיש בזה מצות עשה דהלואה. ובאמת בביאור הגר"א שם ציין גם לדברי הגמ' בב"מ שם שאי' שם "עני ועשיר עני קודם" ומשמע דזה רק דין קדימה על העני, אך עצם המצווה שייכת גם בעשיר. וכן נראה בדברי הסמ"ע שם שכתב שמהלשון "עמי" למדו שגם עשיר בכלל המצוה אלא שהעני קודם, ומבואר

מצות ההלואה ופרעונה

שהוא חלק ממצוות הלואה. ואף שהשו"ע הוסיף שם גם לתת לו עצה ולההנותו בדברים, שהיה משמע שדברים אלו אינם שייכים למצוות הלואה אלא לגמ"ח, אך בט"ז בסוף הסימן מבואר שכל הפרטים האלו הם חלק ממצוות ההלואה.

וצ"ב מאי טעמא באמת יש מצוה להלוות לעשיר שיש לו כדי צרכו. ואפשר לומר דאף עשיר בשעה שצריך כעני הוא לענין מצות הלואה, דאף שאין לו דין עני להתפרנס מן הצדקה דהלא עשיר הוא, מ"מ מצוה להלוותו עד שירוח לו וכעני הוא לשעה, וכעין שמצינו לגבי מעשר עני דעשיר המהלך בדרך כעני הוא לענין מעשר עני, כמבואר במשנה בפאה (פ"ה מ"ד), וברמב"ם (פ"ט מתנו"ע הט"ו). ועפ"ז אפשר לבאר את דברי היראים קפג שכתב שגם בעשיר נאמר הלאו "לא תהיה לו כנושה", ולכאורה הוא תמוה הא כל היכא שיש לו מהיכן לפרוע אין שייך איסור זה, ובעשיר תמיד יש לו, ולפי מה שביארנו שמירי בעשיר שכעת אין לו, שייך בו שפיר גם לאו זה דלא תהיה לו כנושה. אך באמת עי"ש שהגדיר את האיסור "לא תהיה לו כנושה פי' אל תשתרר עליו בשביל הלואתך שאתה מראה עצמך שאתה נושה בו ולא תראה עצמך [לו] בשעה שאין לו [שנראה] כאלו תובעו". ומבואר דהאיסור הוא בכל הנהגה של השתררות על הלוחה, וזה שייך גם בעשיר.

וכדברינו מבואר גם בספר החינוך מצוה תע"ט שכתב וזה לשונו: "ואתה בני אל תחשוב שענין מצות הצדקה לא יהיה רק בעני אשר אין לו לחם ושמלה, כי אף בעשירים גדולים תתקיים גם כן מצות הצדקה לפעמים, כגון עשיר שהוא במקום שאין מכירין אותו וצריך ללוות, ואפילו בעשיר שהוא בעירו ובמקום מכיריו פעמים שיצטרך מפני חולי או מפני שום מקרה אחר לדבר אחד שהוא בידך ולא ימצא ממנו במקום אחר, גם זה בכלל מצות הצדקה הוא בלי ספק. ומבואר שאף בעשיר כשאין לו יש מצוה להלוות".

ואף שאפשר להקשות על זה דאם כרגע אין לעשיר, פשיטא דמצוה להלוותו וכעני הוא בזמן זה, וכן קשה מאי טעמא באמת צריך להקדים העני לעשיר זה, הא בשעה זו שניהם שווים. ונראה דכיון שהוא עשיר בעצם ויכול למצוא יותר אנשים שילוו לו כי יסמכו עליו שיוכל לפרוע להם, חידשה התורה שמי שהוא עני בעצם הוא קודם לו. ואפשר שזו כוונת האהבת חסד בפ"ו נתיבת החסד סק"ג.

מצות ההלואה ופרעונה

ה

כתב המחנה אפרים (בהלכות צדקה סוף סי' א') לחדש דאינו מחויב ליתן צדקה לעני כל זמן שלא ביקש ממנו, דיכול לפטור נפשו בנתינה לאחרים. והוכיח כן מדברי הרשב"א בשבועות (דף כ"ה) דמבואר בגמ' שם, דהנשבע שלא ליתן צדקה לעני אין השבועה חלה כיון דנשבע לבטל את המצוה. והקשה הרשב"א דאטו כל עניי העולם מוטלים עליו לפרנסם, ותירץ דמיירי שביקש ממנו העני, עי"ש.

אמנם נראה, דאין הדבר תלוי אם ביקש או לא, דאין דין מסוים בהלכות צדקה והלואה דרק אם העני מבקש צרכו מצוה לפרנסו, ואין הדבר תלוי אלא במציאות הדברים אם יש אחרים שיפרנסוהו, דברור לענ"ד דאם אין מי שיפרנס את העני וילוה לו מעות, אלא שהעני מתוך צניעות יתירה ובושת פנים בוש מלבקש, מצוה על מי שבידו לפרנסו ולהלוותו אף שלא ביקש ממנו, אבל כשיש גם אחרים אינו מחויב לפרנסו בגפו, ואם יש לעני די סיפוקו מאחרים אינו מחויב כלל, והכל לפי מציאות הדברים והענין, ואין לקבוע בזה מסמרות נטועים.

ו

הנה אמרו חז"ל (כתובות פ"ו, ערכין כ"ב) "פריעת בע"ח מצוה", ונחלקו הראשונים בשורש מצוה זו ומקורה, רש"י בכתובות (שם) כתב דמקור המצוה מהא דכתיב "הין צדק", ודרשו חז"ל (בב"מ מט.). "שיהא הין שלך צדק ולאן שלך צדק" וכ"כ שם בתורי"ד, בר"ן ובמאירי. ומאידך כתבו הרמב"ן והריטב"א בשם הרא"ה דשורש המצוה ממה דכתיב "והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה".

ובמרדכי (כתובות סי' רכ"ב) כתב דמי שאינו פורע חובו עובר בלא תגזול, ומה שאמרו "פריעת בע"ח מצוה" היינו ביתומים המצווים לשלם חובות אביהם, אבל הלוח עצמו עובר גם בלא תגזול, וזה חידוש. והנה בדברי המרדכי לא כתב אלא דעובר גם בלא תגזול, אבל אפשר דמלבד לאו דגזל יש מצוה בפריעת חוב, אבל בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תר"י) פירש את עצם ההלכה דפריעת בע"ח מצוה, דהכונה למצות והשיב את הגזילה אשר גזל, ופירוש זה מחודש עד למאוד.

מצות ההלואה ופרעונה

(ולכאורה יש ראייה מדבריהם למה שכתבתי במנחת אשר לב"ק סי' א'; דכל המפסיד ממון חבירו עובר בלא תגזול בכל אופן וענין, ולא רק כשמוציא ממון מידו. אך באמת נראה דאין מזה ראייה, די"ל דכונתם להמשך הפסוק "או את העושק אשר עשק" והלא אמרו (בב"מ קיא.) דעושק הוא המונע שכר שכיר, ודו"ק).

ז

נחלקו הקצות והנתיבות (בסי' ק"צ) אם יש מצוה לפרוע חוב כל זמן שהמלוה לא תבעו, הקצות (בסק"ב) כתב דהמחויב לכמה בע"ח ותבעו אחד מהם, צריך לפרוע ללוה זה שתבעו, ואלה שעדיין לא תבעו לא חל עליו מצוה לשלם להם. וכתב לדמות שאלה זו, למה שנחלקו הרדב"ז והחכם צבי במי שיכול להשתחרר מבית האסורים עפ"י צו בית הסוהר, האם עליו להקדים לצאת ככל מה שיוכל כדי לקיים מצוות היום, או שמא עדיף לדחות את יציאתו לראש השנה כדי לקיים מצוות מרובות וחמורות כתקיעת שופר וכדו', וכך בנידון דידן יש להסתפק, אם לקיים את המצוה שכבר חלה עליו, דהיינו פריעת בע"ח שתבעו, או לחלק כספו באופן שיוכל לשלם מקצת כל חוב וחוב, והקצות הוציא הלכה זו מהמבואר בשו"ע (בסי' ע"ג סעיף ח') דהנשבע לפרוע לחבירו עד זמן פלוני והמלוה אינו בעיר אינו חייב לפרוע חובו, עי"ש.

ובצדק השיג עליו הנתיבות, דשאני שבועה דאמדין שלא נתכוון בשבועתו לשלם אא"כ המלוה בעיר, ואין להוכיח בזה דבעינן תביעה לחייבו בפרעון, ועוד דהרמ"א כתב שם דאם המלוה לכתחלה היה בעיר אחרת חייב בכל ענין לפרוע לו. ובאמת קשה למצוא סברא, מ"ט לא יהיה חייב לפרוע אא"כ תבעו. והנראה בזה, דאין הדבר תלוי אם תבעו בפועל, אך מ"מ אם ידעינן דאין המלוה מקפיד כלל על זמן הפרעון, גם על הלוה אין חיוב גמור לפרוע, דיסוד מצוה זו היא ככל החיובים דבין אדם לחבירו, וזכות המלוה היא שחובו יפרע בזמנו, ודו"ק כי קצרתני.

ז

מצות ההלואה ופרעונה

ב

שאלות בענייני גמ"ח

כבוד הרה"ח איש חסד רב להושיע...

מחשובי גבאי הצדקה בעיה"ק ירושלים

כבודו מנהל קופת גמ"ח וביקש ממני לענות לו על מספר שאלות הנוגעות לו דבר יום ביומו.

הנני במענה קצר עקב רב טרדותי.

א. האם מותר ללוות כספים כשאינן לו מניין לשלם, ולסמוך על חסדי שמים שבבא העת ימציא לו הקב"ה לשלם.

הנה מבואר באבות (פ"ב מ"ט) "צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם, רבי שמעון אומר הרואה את הנולד... איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם, רבי שמעון אומר הלוח ואינו משלם שנאמר לוח רשע ולא ישלם".

וכתב שם רבינו יונה "שיש לאדם לראות את הנולד ומי שאינו רואהו אינו מתרחק מדרך רעה כמו הלוח ואינו משלם, שבשעת הלואה היה לו לחשוב ולראות אם יוכל לפרעו כשיגיע זמן הפרעון, ואם לא יכיר בשלו כי יהיה בידו יכולת לא ילוח עתה משום דוחק שהיה לו וידחוק השעה גם אם הוא צריך הלואה הרבה מאד... כיון שלוח ואינו משלם רשע הוא, ואעפ"י שאין לו, כיון שמתחלה היה לו לעיין במה יפרעהו".

הרי לן דברים מפורשים מפי גדול החסידים רבינו יונה שיש לו לאדם לדחוק עצמו ביותר ולא ילוח אלא אם יודע מהיכן יפרע, ואם לוח הוא ללא ידיעה מהיכן יפרע, אם בסופו של דבר לא ישלם אעפ"י שאנוס הוא ואין בידו רשע הוא.

אך לכאורה מבואר שלא כדבריו מדברי הפוסקים. עיין שו"ת מהרי"ט (ח"ג חו"מ סימן ס') "ודאי אם אין לו במה לפרוע לא מיקרי לוח רשע אלא במה שיש לו לשלם מיירי". ובחי' הר"י מיגש על ב"ב (מ"ה ע"א) כתב ג"כ "כיון דלית ליה מידי מאי אית ליה למיעבד הוי ליה אונס ואונס רחמנא פטרה".

מצות ההלואה ופרעונה

ונראה דאין בזה סתירה כלל. דהם מיירי במי שלוחה כדין ולפי סדר חייו ויכלתו הניח שיהיה בידו לשלם וא"כ בשעת ההלואה נהג כראוי אלא שאח"כ אין בידו לפרוע ואנוס הוא ונמצא שאין הוא רשע לא בשעת ההלואה ולא בהגיע זמן הפרעון ואין בידו לשלם. אך כאשר בשעת ההלואה יודע הוא שמסתמא לא יהיה לו ממה לשלם רשע הוא משום שהיה לו לדחוק עצמו ולא ללוות, כדברי רבינו יונה.

והנה בשו"ע סי' צ"ז ס"ד איתא: אסור ללוה לקחת הלואה ולהוציאה שלא לצורך ולאבדה עד שלא ימצא המלוה ממה לגבות חובו; ואם עושה כן נקרא רשע. וכשהמלוה מכיר את הלוה שהוא בעל מדה זו, מוטב שלא ללוותו ממה שילוחו ויצטרך לנגשו אחר כך ויעבור בכל פעם משום לא תהיה לו כנושה. ולכאורה משמע דאם אינו מוציא ההלוואה שלא לצורך מותר אף שלא ימצא המלוה ממה לגבות. והיינו דלא כרבינו יונה, אך אפשר לומר בדוחק שמה שכתב השו"ע "לקחת הלואה ולהוציאה" היינו לאחר שלקח את ההלוואה מן המלוה לא יקח את הכסף ויאבדו.

אמנם, כיון שדברי רבינו יונה לאו הלכתא פסוקתא הן, אלא דרך חיים ותוכחת מוסר, נראה למעשה שהכל לפי הענין וכאשר יודע הוא בשעת ההלואה שמן הסתם לא יהיה לו לפרוע, איסור גמור הוא ללוות ויש בזה גניבת דעת ואפשר אף גניבת ממון, אבל כאשר בדרך כלל מצליח הוא להשיג כסף לפרוע אף שאיננו יודע כעת כסף מנלן, מותר לו ללוות לצורך גדול ובבוא העת לעשות כל השתדלות לפרוע את החוב.

ועצם ההבחנה בין צורך גדול למה שאין בו צורך גדול מבוארת בדברי הרמב"ם (פ"א ממלוה ה"ג) ובדברי השו"ע (חו"מ סימן צ"ד ס"ד ובסמ"ע סק"ה), עי"ש היטב ודו"ק.

והנה לגבי הוצאות שבת ויו"ט מבואר בגמ' בביצה ט"ו ע"ב דאמר להם הקב"ה לישראל בני לוו עלי ואני פורע, ונחלקו האחרונים אם יכול ללוות כאשר אינו בטוח שיכול לפרוע, ובשעה"צ סי' רמ"ב ס"ק י"ב כתב בדברי הגר"א והב"ח מבואר דיכול ללוות ולבטוח בקב"ה שיעזור לו לפרוע, אך הביא מהעטרת זקנים שאם אינו בטוח שיש לו ממה לפרוע אסור לו ללוות. וכן משמע בדברי התוס' בביצה שם שכתבו וז"ל: "והא דאמר (פסחים דף קי"ב ע"א) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ה"מ כשאין לו לפרוע". ומשמע דמה שנאמר לוו עלי ואני פורע היינו רק כשיש לו לפרוע.

מצות ההלואה ופרעונה

ויש שהגיהו בדברי התוס' שם "שאיין לו ממזי ללוות", והמהרש"ל ביאר שיש לו נכסים שיכו ללמוכרם ובהם לפרוע, אך באמת כשאין לו אסור לו ללוות.

וא"כ מבואר שדברי רבינו יונה אלו נתונים במחלוקת הפוסקים, ופשיטא שצורך שבת חשוב יותר מכל צורך אחר ואם בזה נחלקו ה"נ לכל צורך אחר. ולהלכה כיון שהכריע השעה"צ שם שהכל לפי הענין, גם כשיש לו צורך גדול אם יודע שיכול ללוות אחר כך מאחרים כדי לפרוע אין בזה איסור.

ב. מה גדר הלאו "לא תהיה לו כנושה" ומתי מותר ללחוץ על הלוח שישלם אף שאין אנו יודעים אם יש לו. ושאלה זו מטרידה את מע"כ כי רבים הלויים שטוענים שאין להם לפרוע.

ראשית דבר יש לעיין אם איסור זה רובץ רק על המלוה וכלשון הרמב"ם בספר המצוות ל"ת רל"ב "הזהיר שלא לבקש המלוה מן הלוח כשנדע שלא יכול לפרוע". או שמא יש איסור לכל מי שזכאי לגבות ממון מחבירו וכלשון הרמב"ם בפ"א ממו"ל "כל הנוגש בעני והוא יודע שאין לו מה להחזיר עובר בל"ת". וכ"ה לשון השו"ע (סימן צ"ז) "אסור לנגוש את הלוח וכו'".

ונראה להוכיח מדברי הרמב"ם והשו"ע דלאו זה חל על כל הנוגש אף אם איננו מלוה, דבסי' צ"ט ס"ד פסק השו"ע שאם המלוה מבקש מהדיין להשביע את הלוח שאין לו אסור לדיין להשביעו והוסיף עוד: ואם השביעו ביטל, לא תעשה של תורה לא תהיה לו כנושה, ומקור דבריו ברמב"ם פ"ב ממלוה ולוח הלכה ד'. ומבואר להדיא דאף הדיין שמשביעו שבועת אין לי כשיודע בו שאין לו עובר בלאו ד"לא תהיה לו כנושה".

ובר מן דין נראה דגבאי הגמ"ח דין מלוה עליו אף אם אין הכסף שלו, ובודאי קאי באיסור לא תהיה לו כנושה. (ועיין בשו"ת דובב מישרים ח"א סימן י' דגזבר לעולם דינו כבעלים וה"ה גבאי צדקה).

ומה שראיתי מביאים מהגרש"ז אורבך זצ"ל שאמר שלגבי גמ"ח אין שייך איסור זה, כיון שהלווה שלוה מהגמ"ח ונתחייב לפרוע, נתחייב גם מדין נדר לגמ"ח, ועל כן בעל הגמ"ח תובעו לקיים נדרו, דברים של תימה הם ואיני יודע אם יצאו מפיו.

מצות ההלואה ופרעונה

אך נראה מתוך לשונות הרמב"ם והשו"ע דאין איסור אלא אם יודע הוא שאין ללוה לשלם, אך אין מוטל על המלוה לברר אם יש ללוה מה לשלם, וכן כתב הכסף הקדשים בריש סימן צ"ז. ובמנחת חינוך מצוה ס"ו הקשה על זה דהא הוי ספק דאורייתא ואיך מותר להיות נושה כשמסופק אם יש לו, וכתב שם דצ"ל שלא אסרה התורה כלל כשמסופק אם יש לו, ונראה לבאר דין זה עפ"י מה שכתב החינוך בסו"ד וזה לשונו: ויודע שאין לו ותובעו כדי לצערו, עובר על לאו זה, וכיון שכאשר מסופק אם אין לו אינו תובעו כדי לצערו לא שייך איסור זה.

וכיון שכן נראה דבזמנינו כמעט ואין איסור זה נוהג, דלעולם אין אדם יודע מה שביד חבירו ומה הם יכולותיו לשלם. והלא מעיקר הדין חייב אדם למכור כלי ביתו ותשמישיו ואף את ביתו לשלם חובותיו, וכל שיש לו לשלם לפי דין התורה אין איסור לתבוע ממנו. ואף שהכסף הקדשים שם כתב שכל שאין לו יותר ממה שמסדרין לבעל חוב אינו חייב לפרוע, ואם כן אף שיש לו נכסים צריך לבדוק אם בדיני מסדרין היו משאירים אותם אצלו, אך בשו"ע הגר"ז שם סי"ג מבואר שאף מה שמסדרין לו אין איסור לתובעו והכי מסתבר. וא"כ בזה"ז שלכל אדם יש נכסים לא שייך איסור זה. אמנם אם יודע בו שאין לו ודאי אסור לתובעו יותר ממה שיש לו.

ולכאורה יש ליזהר בזה כאשר יש בידי אדם צ'ק שחזר על סכום גדול מאוד שברי למחזיק בו שאין לבעל הצ'ק כל סכום זה, שאם תובעו בהוצאה לפועל או בבית דין לפרוע, עליו לומר לו שאינו מתכוון לתובעו מעבר למה שיש לו, דאל"כ יעבור על "לא תהיה לו כנושה".

ויתירה מזו נראה דבזמן הזה שלדאבון לב נשתרש המנהג "לגלגל חובות", ומעיקרא דעת האדם ללוות מזה ולפרוע מזה, חייב הוא לעשות כן, ואף דמעיקר הדין כתב התשב"ץ (ח"ד הטור השלישי סימן י"ז) דאין אדם חייב ללוות כדי לפרוע חוב, ומשו"כ פסק דמי שנשבע לפרוע חוב ואין בידו לפרוע פטור מעונש השבועה דלא נשבע אלא לשלם ממה שיש לו, ולא ממה שיכול ללוות עי"ש (ואף שדבריו שם קאי אמי שנשבע לפרוע, אך פשיטא שאם היה מחוייב ללוות ללא השבועה כ"ש שהיה מחוייב בזה כשנשבע לפרוע). מ"מ נראה דבזה"ז הו"ל כאילו התנה והתחייב לעשות כן, וכל שאפשר שיש בידו ללוות ולפרוע אין איסור לא תהיה לו כנושה. כך נראה

מצות ההלואה ופרעונה

עיקר לענ"ד. וכן מבואר בדברי הפרישה סי' צ"ט סי"ב שאיסור לא תהיה לו כנושה שייך רק כשאין הלואה יכול ללוות בחינם, אך אם יכול ללוות אין איסור בזה.

ג. יש שהלואה לא שילם בהגיע זמן הפרעון ואף לאחר תביעות והפצרות רבות לא שילם עד שכבו' התייאש מגביית החוב ובלבו כבר גמלה ההשלמה שכסף זה אבוד, ואח"כ בא הלואה ותרמילו בידו לשלם את החוב, האם כבר נפקע החוב ונמחל ואסור לו לקחתו או שמא החוב עומד בעינו ומותר לו לקחת כסף זה מן הלואה.

הנה נחלקו הפוסקים אם יש יאוש בחוב, וידועים דברי הרמ"א בחו"מ (קס"ג ס"ג) בשם מהרי"ק לגבי קהל שהלוו כסף לשר ע"מ שינכה להם מן המסים ונתייאשו מן החוב. ובמות השר קם בנו תחתיו וקיים הבטחת אביו וניכה להם מן המסים דהרי הם כזוכים מן ההפקר ואין צריכים לשלם כחלקו של כל אחד בהלואה, הרי די' יאוש בחוב.

ומקור הדברים במהרי"ק שרש' ג' שכתב דהדברים ק"ו ומה אם יאוש מהני בממונו ממש שאבוד ממנו ק"ו דמהני בחוב שכל כולו שעבוד בלבד עי"ש.

אך רבים חולקים על המהרי"ק ונקטו דאין יאוש בחוב, עי"ש בנתיבות סק"א, בפנ"י גיטין (כ"ט ע"א), בהגהות החכם צבי בט"ז שם ובשו"ת חכ"צ סימן קמ"ד, והארכתי בכל זה במק"א.

אך לענ"ד אין כל זה אלא בכעין המעשה הנ"ל שבמהרי"ק ורמ"א בשר שהפר הבטחתו דלא יוכל האדם לדון עם מי שחזק ממנו והוי יאוש גמור, משא"כ בלואה מגמ"ח ולא שילם דלעולם מקוה המלוה שיוכל לגבות חובו בבא העת ואין בזה יאוש גמור. ומחילה ודאי שאין כאן.

ויש לדון עוד דאף שמנהל הגמ"ח דינו כמלוה וכגזבר כנ"ל, אפשר דאין לו סמכות למחול ולהתייאש כיון שמ"מ אין הכספים שלו אלא כספי צדקה הם ואכמ"ל.

ומשום כך נראה דאין כל מניעה לקבל תשלום חוב זה מן הלואה שבא לפרעו, ובפרט שרבים הפוסקים דלא מהני כלל יאוש בחוב. ואף אם נאמר דהוי ספק ממון ואין להוציאו מן המוחזק כאשר הלואה בא לפרוע ודאי שיכול לקבל ואין צריך כלל להודיעו שיש בזה ספק.

מצות ההלואה ופרעונה

וראיתי שוב מש"כ בזה הגאון הגדול הגר"מ שטרנבוך שליט"א בתשובות והנהגות ח"ב סימן תרצ"ה דאם הלוח עני הו"ל יאוש זה כצדקה ואדם מתחייב בצדקה גם בקבלת לבו וכמ"ש בפ"ך זו צדקה, וא"כ צריך להודיע לו שמעיקר הדין זכה לו משום צדקה, אלא שאם ירצה ליתן מתנה לגמ"ח יקבלו ממנו עי"ש.

ולענ"ד אין הדבר כן, דרק המתכוין ליתן לעני צדקה מתחייב בלבו אבל המתייאש מתשלום חוב לא התכוון לשם צדקה כלל. הגע בעצמך מי שגמל בלבו ליתן מתנה לחבירו לכבוד יום הולדת וכדו' ונמלך בו וכי מתחייב בלבו אם במקרה פלוני עני הוא, ודבר זה פשוט הוא לענ"ד, ובני"ד גרע טפי מהמתכוין ליתן מתנה לפלוני שהוא עני דלא התכוון ליתן לו כלל אלא התייאש מתשלום החוב, ואם ייאוש אין כאן מתנה אין כאן. ועוד דהרי אין מנהל הגמ"ח מוסמך ורשאי ליתן צדקה מכספי הגמ"ח, ומשו"כ נראה כמו שנתבאר לעיל.

בברכה נאמנה שבזכות מעשי החסד יזכה לרב נחת ותושיה כל הימים.

ביקרא דאורייתא

אשר ויים

מצות ההלואה ופרעונה

ג

בענין לאו ד"לא תהיה לו כנושה"

כבוד ידי"ג מרביץ תורה ומזכה רבים

מחנך דגול וותיק

הרה"ג ר' נחום לוי שליט"א

רב שלום עד בלי ירח

מכתבו הגיעני והנני מתנצל על איחור תשובתי.

שאל כת"ר היות ויש לו גמ"ח והרבה אנשים לא משלמים בזמן וחושש הוא פן יעבור בלאו ד"לא תהיה לו כנושה", ומאידך גיסא אם לא יתבע את הלווים ולא יזכיר להם שהגיע זמן הפרעון לעולם לא ישלמו, ובטוהר לבו אינו יודע לשית עצה בנפשו. אם עצה טובה היא להתנות בשעת ההלואה דאם לא יפרע הלואה בזמן יהיה הכסף בידו פקדון.

ראשית אומר שאין דעתי נוחה ב"המצאות" שאין בהן כל ענין מהותי אלא התחכמות בעלמא. ועוד דאטו ירצה כת"ר להנצל באיסור קל ולהכשיל את חברו באיסור חמור, והלא אם נעשה פקדון למפרע אסור לנפקד להוציאו וגזל הוא בידו, ואת"ל דמותר לו להוציא כספים אלה הרי זה הלואה דכל המפקיד מעות ביד חברו ורשאי הנפקד להוציאן הרי זה כהלואה כשהוא מוציאן, וכמפקיד מעות מותרין ביד שולחני וכמבואר בחו"מ סימן רצ"ב סעיף ז' ובש"ך שם ס"ק ט' כתב דהוי כלוא אף לפני שהשתמש בכספים כיון שרשאי הוא להשתמש בהם, עי"ש, וז"פ.

ולגבי עצם השאלה, פשוט בעיני דבזמנינו שלדאבון לב כך דרכם של הבריות שמגלגלים כספים, נוטל מזה ומשלם לזה, וכל המלוה לחבירו מלוה על מנת כן, והו"ל כאילו גם הלואה קיבל על עצמו ללוות כדי לשלם ומחוייב הוא לעשות כן מעיקר הדין.

וכל שיש חיוב על הלואה לשלם פשוט שאין על המלוה איסור לתבוע. כל זה פשוט וברור לענ"ד.

מצות ההלואה ופרעונה

ומלבד זאת יש לעיין אם יש איסור כאשר מסופק הוא אם יש ללוה אמצעים לשלם, ושלש שיטות בדבר.

המנחת חינוך מצוה ס"ז מסופק אם בכה"ג יש איסור, בכסף הקדשים סימן צ"ז ס"ב נקט דאין איסור אא"כ ידוע שאין לו ללוה ממה לשלם אבל כל שיש ספק בדבר אין איסור, ובפלא יועץ ערך חוב מבואר דרק בידע שיש ללוה מהיכן לשלם מותר לתבעו.

ולענ"ד ברור כשיטת הגה"ק מבוטשאטש דרק כשידוע שאין לו ממה לשלם אסור לתבעו. וכך מבואר בלשון הטור והשו"ע בחשן משפט שם "אסור לנגוש את הלוה לפרוע כשיודע שאין לו". ויש בזה כדי להקל בני"ד.

והנראה בזה עיקר לענ"ד בעומק הדברים, דכל עיקר לאו זה לא נאמר אלא כאשר אין כל תועלת בנגישת הלוה אלא כדי לצערו ולהשפילו כגמול על שאינו משלם את החוב, אבל כאשר נראין הדברים שע"י התביעה אפשר שיתאמץ הלוה ויפרע את החוב כולו או מקצתו אין בזה כל איסור.

ובאמת מצינו רמז להנחה פשוטה זו בדברי שלשה מן הראשונים.

כך כתב בספר החינוך (מצוה ס"ז):

"שנמנענו מלתבוע החוב מן הלוה בעת שנדע שאינו יכול לפרוע חובו לפי שאין לו... והעובר עליה ותבע הלואתו לחברו, ויודע שאין לו ותובעו כדי לצערו, עובר על לאו זה".

הרי שאינו עובר על הלאו אלא משום שאינו תובעו אלא כדי לצערו ולא כדי לזכות בממון המגיעו, שהרי יודע שאין הלוה יכול לפרוע.

וכך כתב בספר יראים (מצוה קפ"ג):

"לא תהיה לו כנושה. הזהיר הכתוב בפ' ואלה המשפטים לא תהיה לו כנושה פי' אל תשתרר עליו בשביל הלואתך".

מצות ההלואה ופרעונה

וגם מדבריו למדנו דמהות האיסור אינה אלא כאשר מטרת התביעה אינה אלא להשתרר על חבירו בשביל ההלוואה.

אבל כל שיש סיכוי שע"י התביעה יתאמץ הלווה לפרוע מן הגורן או מן היקב, ואין למלוה שום כונה רעה לצער או להשפילו אלא שזו הדרך היחידה לגביית החוב, אין בזה כל איסור.

ואין לטעון כלל דמסתימת הראשונים והפוסקים לא משמע, דבאמת נראה פשוט דיסוד זה מוסכם על הכל ללא כל חולק, וזה פשטות כונת כל הפוסקים כולם, שכתבו דאין איסור אלא כשהוא יודע שאין ללוה מה לשלם וא"כ מה תועלת יש לנגוש אותו וכי ישלם מה שאין לו, דבימי קדם נהגו בני האדם לחיות כפי יכולתם ולא היו חברות אשראי, בנקים וגמ"חים ולא גלגלו כספים ולא חיו מעבר ליכולתם והכנסתם, וכיון שאין ללוה מה לשלם אין כל תועלת לתבוע אותו כי אם לצערו ולהשפילו ולנקום בו על שאינו משלם, וסתימת דבריהם כפירושם, ודברי החנוך והיראים לא ללמד על עצמם יצאו אלא ללמד על הכלל כולו יצאו.

ודו"ק בכ"ז כי נכון ופשוט הוא.

וזה נראה גם בכוונת הרמב"ן בפירושו עה"ת (שמות כ"ב כ"ד):

"יאמר שלא תהיה לו כמלוה שהוא כמושל ללוה כענין שכתוב ועבד לזה לאיש מלוה (משלי כ"ב ז'), אבל תהיה לו בכל דבר כאלו לא לזה ממך לעולם, ולא תשים עליו נשך, שהוא נשך כסף נשך אוכל (דברים כ"ג כ'), אבל תהיה ההלואה אליו חסד, לא תטול ממנו תועלת כבוד ולא תועלת ממון".

הרי דמהות האיסור אינו אלא כאשר המלוה מתכוין למשול על הלוה כעבד על רבו. והרמב"ן פירש לאו זה בהדי לאו דרבית ויסוד שניהם שעל המלוה להתחסד על הלוה ולגמול לו חסד ולא להשתרר עליו להשפילו ולעושקו.

ובגידולי תרומה (שער מ"ו חלק ג' אות י"ד) כתב לבאר למה כתב סה"ת לאו זה בדיני רבית, דכשם שיש רבית דברים מלבד רבית ממון ואסור למלוה להפיק הנאת דברים מן הלוה כך יש למלוה הנאה כשהוא נוגש את הלוה ומצער כשאינו משלם והנאה זו אסרה תורה בלאו דלא תהיה לו כנושה.

מצות ההלואה ופרעונה

הרי שגם גאון זה הבין דעיקר האיסור בהנאה שיש למלוה כשהוא מבזה את הלוח ומשפילו.

ולפי דרכנו נבין פשר דבר במה דמבואר בדברי הרמב"ם והשו"ע דאין איסור אא"כ יודע הוא שאין ללוה ממה לשלם, וכבר תמה המג"ח (שם) למה לא נימא ספיקא דאורייתא לחומרא. ולפי המבואר נראה פשוט דכל עוד יש אפשרות לבא לידי גביה אין בזה שמין איסור, דכל מהות האיסור אינו אלא כשאין כל תועלת בנגישה וכל תכליתה רק לצער את הלוח להשפילו ולהשתרר עליו.

והנה לכאורה נסתרים דברינו מדברי הרמב"ם המפורשים (פ"ב ממלוה ולוה ה"א):

"ואם לא נמצא ללוה כלום או נמצאו לו דברים שמסדרין לו בלבד ילך הלוח לדרכו ואין אוסרין אותו ואין אומרים לו הבא ראייה שאתה עני ולא משביעין אותו כדרך שדנין העכו"ם שנאמר לא תהיה לו כנושה".

ועיין עוד (שם ה"ד):

"מי שהוחזק שהוא עני וכשר והולך בתום והדבר גלוי וידוע לדיין ולרוב העם ובא בעל חובו להשביעו בתקנה זו והוחזק התובע שאינו מסתפק בעניות זה אלא רוצה לצערו בשבועה זו להצר לו ולביישו ברבים כדי להנקם ממנו או כדי שילך וילוה מן העכו"ם או יקח נכסי אשתו ויתן לזה עד שינצל משבועה זו, יראה לי שאסור לדיין ירא שמים להשביעו שבועה זו ואם השביעו ביטל לא תעשה של תורה לא תהיה לו כנושה".

ולכאורה יש לתמוה לפי דרכנו מה איסור יש כאשר המלוה דורש שיביא ראייה או שישבע שעני הוא, הלא אינו דורש ראייה או שבועה אלא בתקוה לגבות חובו, וכך גם כשהוא דורש שהלוח ילוה ברבית מגוי, ולדרכנו למה עובר בכך בלא תהיה לו כנושה.

אך באמת נראה שלא זו בלבד שאין מדברי הרמב"ם סתירה לדרכנו, אלא נראה דיש מהם ראייה לדרכנו, אלא שצריך להוסיף ולבאר בדקות הענין, דאמת נכון הדבר דאיסור זה נוהג אף אם אין כוונת המלוה ורצונו להשפיל ולצער, ככל שנוהג הוא כלפי הלוח באופן קיצוני ולא סביר ונגד המקובל, דכל כה"ג אף אם כוונתו לגבות חובו, עצם

מצות ההלואה ופרעונה

המעשה יש בו צער ורשע, דאין זה סביר ומקובל לאלץ בן ישראל ללוות ברבית מנכרי ולהסתכן בכך או ליטול נכסי אשתו ולקפחה, וגם זה צער והשפלה הוא לדרוש מעני להביא ראיה שעני הוא אחרי שפשפש ולא מצא לו נכסים, וכך גם להטיל בו דופי כאילו שקרן הוא ולא לצו להישבע במקום שלא חייבתו תורה בשבועה.

תמצית דברינו כאשר המלוה נוגש בלוה ומקשה לו עורפו באופן בלתי סביר אין בידו למלט נפשו בתואנה שרצונו לגבות חובו וכל כה"ג עובר בלא תהיה לו כנושה.

ובדרך זה נראה דאין סתירה לדרכינו גם מדברי מהר"ם שיף בב"מ (ע"ה ע"ב) דכתב דמה שאסרו למלוה להראות ללוה מיירי אף כשאין כוונתו לצערו, והדברים מתיישבים בדוחק אף לדרכינו דכיון שאין כל תועלת במה שהוא עובר לידו ואין בזה כדי גביית החוב יש לו להמנע מלצער ולביישו, ודו"ק בכ"ז.

באהבה וביקר

אשר וייס

בנים אתם לה' אלוקיכם

בנים אתם לה' אלוקיכם

"ת"ר כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר' יהושע, אמר להן בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין, אמרו לו נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח, ועכשיו בטל, נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח, ועכשיו בטל, אמר להם א"כ, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות, אפשר בפירות. פירות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים. אפשר בפירות אחרים. מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים. שתקו. אמר להן בני, בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר, שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר, שאין גוזרין גזירה על העבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה" (בבא בתרא ס' ע"ב).

"בנים אתם לה' אלוקיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת" (דברים י"ד א').

שני פירושים מצינו בפסוק זה בדברי רבותינו הראשונים:

"בנים - אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן, אל תתגודדו על כל מה שיעשה, כי כל אשר יעשה לטוב הוא. ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו, כן תעשו גם אתם, כי עם קדוש אתה, ואינך כשאר כל הכנענים, על כן לא תעשה כמעשיהם" (אבן עזרא).

"בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו. שאין ראוי להראות תכלית הדאגה והעזר על הקרוב המת כשנשאר קרוב נכבד ממנו במעלה ובתקות טוב לפיכך אתם בנים לה' שהוא אביכם קיים לעד אין ראוי שתדאגו ותתאבלו בתכלית על שום מת" (ספורנו).

בנים אתם לה' אלוקיכם

נצטוונו להתאבל על המת וכך נהג אבי האומה אברהם אבינו עוד טרם ניתנה תורה לישראל "ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה" (בראשית כ"ג ב'). וכבר כתב רבינו הרמב"ן (בפירושו עה"ת כאן) "ולא יאסור הכתוב הבכי, כי הטבע יתעורר לבכות בפירוד האוהבים ונדודם אף בחיים" (דברים י"ד א').

פוק חזי מה שכתב רבינו הרדב"ז בעומק חכמתו (חלק ג סימן תקנ"ה) כשנשאל על מי שלא בכה כל ימי אבלו על בנו שמת:

"שאלה. על אחד מגדולי הדור שמת לו בן ולא הוריד עליו דמעה אחת אם זו מדה טובה או לא: תשובה זו מדה רעה מורה על קושי הלב ועל רוע תכונת הנפש והיא מדת אכזריות והוא דרך הפילוסופים האומרים כי זה העולם הכל הוא מעשה תעתועים והמה מהבל ימעטו וזכרונם משלי אפר תועבה יבחר בהם ולכן אל יפתוך חטאת שלהם ומשליהם כי כולם בנויים על ההקדמה הזו אבל אנחנו מקבלי התורה יש לנו להאמין ולדעת כי העולם הזה ענין נכבד מאוד למסתפקים ממנו כראוי ולמתנהגים בו כשורה ובו ישיג האדם חיי העוה"ב והשארות הנפש... ולא לחנם ארז"ל שלשה לבכי ז' להספד שלשים לגיהוץ ותספורת ואם היה הדבר בלתי נאות לא היו מתקנין לו ג' ימים וכן אברהם אבינו ע"ה כתיב ביה לספוד לשרה ולבכותה וכן יעקב וכן דוד המלך ורבים כאלה אין מספר ועיין בהקדמת ספר תורת האדם להרמב"ן ז"ל ותמצא מה שיש בו די לשאלה זו. ומ"מ אין ראוי להתקשות על המת יותר מדאי והכי איתא בהדיא בגמ'. והנראה לע"ד כתבתי".

הרי שאין להמנע מן האבל והבכי, אך מאידך ציוותה תורה שאין להתאבל יותר מדי "לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת".

שורש האבל והיגון במות האוהבים כפול ומכופל הוא. מחד הכאב החד והעמוק של עצם המות והשכול שאין מכה כואבת ממנה. ומאידך

בנים אתם לה' אלוקיכם

תחושת היתמות הבדידות, וכאב וגעגועים של הפרידה.

וכנגד כפילות זו שני הפירושים הנ"ל, כנגד תחושת הבדידות אמרה תורה בנים אתם לה' אלוקיכם, ואף במות אביו ואמו של אדם מישראל איננו נשאר לבד, הקב"ה אבינו הוא ואנחנו בניו חביביו והוא ניצב עלינו ותומך בנו וכמ"ש דוד במלך ע"ה (תהלים ע"ג כ"ג) "ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני".

וכנגד הכאב הפולח וקורע הלב של עצם המות אמרה תורה בנים אתם לה' אלוקיכם, "וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך" (דברים ח' ה').

בדרך מן הדרכים, באופן מן האופנים, ידענו "כל דעביד רחמנא לטב עביד", ומדת הדין מלווה ברחמים. ואף כאשר נדמה לו לאדם שמדת הדין פגעה בו, עליו להתחזק באמונתו שגם כאשר הקב"ה מייסר אותו ומכאיב לו, אין זה אלא מאהבתו אותו יותר מאהבת אם ומרחם עליו יותר מרחמי האב.

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן מוה"ר יוסף דוד ז"ל

נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל

נלב"ע ג' אייר תשס"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז

הר"ר דוד הגר הי"ו

לזכר אנג'לס